

The Role of Monotheistic Worldview in Sustenance to Achieve Mental Health from the Perspective of Nahj al-Balaghah

ARTICLE INFO

Article Type
Analytical Review

Authors

Rasul Mohammad Jafari ¹
Asghar Hadavi Kashani ^{2*}
Seyyed Hamed Hosseini Khameneh ³

How to cite this article

Rasul Mohammad Jafari, Asghar Hadavi Kashani, Seyyed Hamed Hosseini Khameneh, The Role of Monotheistic Worldview in Sustenance to Achieve Mental Health from the Perspective of Nahj al-Balaghah, Journal of Quran and Medicine. 2022;7(1):11-19.

1. Assistant Professor, Department of Quranic and Hadith Sciences, Shahid University, Tehran, Iran (Corresponding Author).
2. Assistant Professor, Department of Quranic and Hadith Sciences, Shahid University, Tehran, Iran.
3. Assistant Professor, Department of Jurisprudence and Law, Shahid University, Tehran, Iran.

* Correspondence:

Address:
Phone:
Email: r.mjafari@shahed.ac.ir

Article History

Received: 2021/09/29
Accepted: 2022/06/02
Published: 2022/06/21

ABSTRACT

One of the concerns of human life is earning a living and providing sustenance. Sometimes this issue goes out of its normal range and causes increasing anxiety and growing concern of human mind and sometimes leads to immoral and unlawful behaviors such as theft, hypocrisy and fraud in search of livelihood which sometimes endangers human mental health and leads to depression and withering. Since Islam is a comprehensive religion, it has micro and macro theoretical and practical plans to ensure the welfare and happiness of human life. Having a monotheistic worldview in providing sustenance is a theoretical way to achieve mental health in the matter of livelihood. The noble book of Nahj al-Balaghah is one of the most important sources which explains this view, so the present study seeks to answer the following question with a descriptive-analytical method: What is the role of a monotheistic worldview about providing sustenance in achieving mental health from the perspective of Nahj al-Balaghah? Research findings have shown that at least eleven monotheistic beliefs about sustenance will lead to mental health, including: 1. God's responsibility for the sustenance of all beings, 2. God's responsibility for the sustenance of human beings, 3. Inequality of sustenance, 4. Not achieving more sustenance than the destined one, 5. Not grieving over lost sustenance, 6- Not grieving over not earning a living, 7. Satisfaction with destined sustenance.

Keywords: Monotheistic worldview, Nahj al-Balaghah, sustenance, mental health.

نقش جهان‌بینی توحیدی در رزق برای دستیابی به

سلامت روان از منظر نهج‌البلاغه

رسول محمد جعفری^۱

استادیار، گروه علوم قرآن و حدیث، دانشگاه شاهد، تهران، ایران (نویسنده مسئول).

اصغر هادوی کاشانی^{۲*}

استادیار، گروه علوم قرآن و حدیث، دانشگاه شاهد، تهران، ایران.

سیدحامد حسینی خامنه^۳

استادیار، گروه فقه و حقوق، دانشگاه شاهد، تهران، ایران.

چکیده

یکی از دغدغه‌های زندگی انسانی تأمین معاش و تحصیل رزق است. این مسأله گاهی از حد طبیعی خود خارج شده و تشویش و نگرانی فزاینده فکر و روان انسان را در پی دارد و گاه موجب رفتارهای خارج از عرف و قانون چون سرقت، تزویر و تقلب در طلب روزی گردیده و گاه سلامت روان انسان را با مخاطره مواجه کرده و موجب افسردگی و پژمردگی آنان می‌شود. از آن‌جا که اسلام آیینی جامع بوده و برای تأمین سعادت زندگی انسان برنامه‌های خرد و کلان بینشی و منشی دارد. برخورداری از جهان‌بینی توحیدی در روزی رسانی الهی، راه‌کاری بینشی برای دستیابی به سلامت روان در مسأله رزق است. کتاب شریف نهج‌البلاغه از مهمترین منابع برای تبیین این دیدگاه است، از این روی پژوهش حاضر با روش توصیفی تحلیلی در پی پاسخ به این پرسش است که نقش جهان‌بینی توحیدی درباره رزق برای دستیابی به سلامت روان از منظر نهج‌البلاغه چگونه است؟ یافته‌های تحقیق نشان داده است که دست‌کم یازده باور توحیدی درباره رزق موجب دستیابی به سلامت روان خواهد بود، از جمله این باورها عبارت بودند از: ۱- عهده‌داری روزی تمام موجودات به وسیله خدا، ۲- عهده‌داری روزی انسان‌ها به وسیله خدا، ۳- یکسان نبودن روزی، ۴- دست نیافتن به روزی ای بیش از روزی مقدر، ۵- محزون نبودن به خاطر روزی از دست رفته، ۶- محزون نبودن به خاطر روزی نیامده، ۷- اکتفا کردن بر روزی مقدر.

کلید واژه: جهان‌بینی توحیدی، نهج‌البلاغه، رزق، سلامت روان

تاریخ دریافت: ۱۴۰۰/۰۷/۰۷

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۱/۰۳/۱۲

*نویسنده مسئول: r.mjafari@shahed.ac.ir

مقدمه

اقتضای موجودات عالم ماده برای استمرار حیات‌شان برخورداری از مواد غذایی متناسب با دستگاه آفرینش آن‌ها است، لذا خداوند برای همه آفریدگان این عالم، غذایی سازوار با طبیعتشان قرار داده است و راه دستیابی بدان را نیز آموخته است. اهمیت این امر در انسان‌ها متفاوت است؛ زیرا اگرچه انسان‌های نخستین تنها در پی نیازهای اولیه و رفع گرسنگی بوده‌اند، اما هرچه بشر پیشرفت کرد، نیازهای مادی او به مواد غذایی محدود نمی‌شد؛ خوراک، پوشاک، مسکن، وسیله نقلیه و ... جملگی نیازمندی‌های انسان به حساب آمد، لذا رزق و روزی در حیوانات از ابتدای خلقت این عالم تا فرجام همان تأمین مواد غذایی اولیه است ولی در میان انسان‌ها ابعاد افزون‌تر و تکامل‌تری را در بر گرفت.

نظر به اهمیت رزق در زندگی انسان‌ها، در آموزه‌های دینی، فراوان به ابعاد مختلف آن پرداخته شده است. رزق (اعم از مادی و معنوی) در قرآن ۱۲۳ بار به کار رفته است. در آیات متعددی خداوند خود را متکفل روزی رسانی به انسان‌ها: «وَرَزَقَكُمْ مِنَ الطَّيِّبَاتِ» (انفال: ۲۶؛ نحل: ۷۲؛ غافر: ۶۴) و بلکه عهده‌دار روزی همه موجودات معرفی کرده است: «وَمَا مِنْ دَابَّةٍ فِي الْأَرْضِ إِلَّا عَلَى اللَّهِ رِزْقُهَا» (هود: ۶). «و هیچ جنبنده‌ای در زمین نیست مگر [اینکه] روزیش بر عهده خداست». با این همه یکی از نگرانی‌های همیشگی انسان‌ها در طول تاریخ بشریت مسأله معیشت بوده است و این ناشی از برخورداری نبودن از جهان‌بینی صحیح و رفتارهای برآمده از آن است. نگرانی‌های انسان‌ها از رزق با وسوسه‌های مکرر شیطنی همراه بوده است، به طوری که یکسره در جان و اندیشه آنان ترس از فقر و تنگدستی را القا می‌کند: «الشَّيْطَانُ يَعِدُكُمُ الْفَقْرَ» (بقره: ۲۶۸) و مانع از دستگیری از محرومان می‌شود و به هنگام انفاق به سراغ انسان می‌آید و القا می‌کند که اگر انفاق امروز موجب فقر فردا خواهد بود. (۱) دغدغه رزق حتی گاه - به تعبیر قرآن - موجب قتل فرزندان می‌شود. (اسراء: ۳۱) در این بین شاید مهم‌تر از آسیب‌های مذکور، محرومیت از نظام فکری استوار و ابتلا به تشویش و اضطراب دائمی در مسأله رزق است که این خود علل آسیب‌های یاد شده است. البته پریشانی خاطر و آزرده‌گی روان، جسم سالم را نیز بیمار خواهد کرد، چنان‌که در تحقیقات به اثبات رسیده و در روایات نیز بدان اشاره شده است: «مَنْ كَثُرَ هَمُّهُ سَقِمَ بَدَنُهُ» (۲): «آن‌که اندوهش فراوان گردد، بدنش بیمار شود».

در نهج‌البلاغه سخنان فراوانی از امام علی (ع) وجود دارد که حضرت به مسأله رزق و روزی از بُعد جهان‌بینی توحیدمحور پرداخته است که با شناخت این باورها و عمل کردن به آن‌ها، انسان از تشویش و پریشان‌خاطری رها گشته و به آرامش فکری و سلامت روان - دست‌کم در موضوع رزق و روزی - دست خواهد یافت، حضرت در حکمت ۲۷۳ نهج‌البلاغه آمده است: «الْعَارِفُ لِهَذَا الْعَامِلُ بِهِ أَعْظَمُ النَّاسِ رَاحَةً فِي مَنْفَعَةٍ» (۳): «آن‌که این داند و کار بر وفق آن راند، از همه مردم آسوده‌تر بود و سود بیشتر برد». نظر به اهمیت موضوع، پژوهش حاضر با روش توصیفی تحلیلی در پی پاسخ به این پرسش است که نقش جهان‌بینی توحیدی درباره رزق برای دستیابی به سلامت روان از منظر نهج‌البلاغه چگونه است؟

فرمان داده. مبدا طلب چیزی که برای شما بر عهده گرفته اند، از چیزی که بر شما فریضه کرده اند سزاوارتر جلوه کند» (۳) در حکمت ۳۰۰ آمده است که امام (ع) در پاسخ کسی که از او پرسید که چگونه خداوند از مردم حساب می‌کشد با وجود بسیاری آن‌ها، فرمود: همان‌گونه که آنان را با وجود بسیار بودن نشان روزی می‌دهد، برسید: چگونه از آن‌ها حساب می‌کشد، در حالی که مردم نمی‌بینندش؟ فرمود: همان‌گونه که روزیشان می‌دهد و حال آن‌ها که نمی‌بینندش (۳). طبق حکمت ۳۵۶ در نوبتی دیگر از امام (ع) پرسیدند مردی که در خانه‌اش را به رویش بر بندند و در آنجا رهایش کنند، روزیش از کجا می‌رسد؟ فرمود: از آنجا که اجلس به سراغش می‌آید (۳).

ممکن است نسبت به سخن اخیر امام (ع) اشکال شود که بسیار دیده شده است که افرادی را در زندان یا خانه یا غاری حبس کرده و از گرسنگی مرده‌اند، بنابراین چگونه پاسخ امام (ع) قابل قبول است؟ در پاسخ باید گفت که این سخن حضرت مربوط به جایی است که اراده و مشیت خداوند تعلق گرفته باشد که کسی زنده بماند و در این حال خداوند از روش‌های ممکن اسباب ادامه حیات او را فراهم می‌کند؛ مثلاً خدا می‌خواست اصحاب کهف سیصد و نه سال در خواب باشند و زنده بمانند و قطعا در این مدت نیاز به تغذیه داشته‌اند؛ ولی امدادهای الهی به نحوی آنان را تغذیه می‌کرد و زنده نگاه می‌داشت. بر این پایه، اگر مشیت الهی بر حیات کسی تعلق گیرد اسباب حیات او را حتی در اتاق در بسته یا در زندان و غاری که کسی در آن راه نمی‌یابد فراهم می‌سازد و همان‌گونه که فرشته مرگ می‌تواند از این موانع عبور کند فرشته‌ای که اسباب حیات را فراهم سازد نیز می‌تواند از آن عبور نماید (۴).

به تعبیر دیگر می‌توان گفت که رزق دو گونه است: رزق حتمی و رزق غیر حتمی، یا رزق مقسوم و رزق غیر مقسوم؛ رزق حتمی روزی ای است که انسان بخواهد یا نخواهد به او می‌رسد. چنین که در شکم مادر زنده است خداوند رزق حتمی به او می‌دهد چه بخواهد و چه نخواهد و حتی اگر قادر به تلاش باشد تلاش او هیچ‌گونه تأثیری ندارد. اما روزی غیر حتمی چیزی است که انسان باید برای به دست آوردن آن به کوشش برخیزد. اگر تلاش کند به آن می‌رسد و اگر تنبلی کند به آن نخواهد رسید (۵). بنابراین مقدر بودن روزی به معنای بی‌تفاوتی در کسب روزی و عدم تلاش نیست. به هر روی انسانی که برای دستیابی به رزق خود تلاش می‌کند و در عین حال باورمند به روزی رسانی خداوند است، نگران اتفاقات آینده و فقدان تأمین مخارج زندگی نخواهد بود و این مهم نقش فراوانی در تأمین سلامت روان انسان خواهد داشت.

۳- یکسان نبودن روزی
آنچه در زندگی انسان‌ها به وضوح نمایان است تفاوت آنان در برخورداری از رزق و روزی است، همان‌طور که هیچ‌دو انسانی، در اموری چون: ویژگی‌های جسمانی، هوش و استعداد، گرایش‌های معنوی و مدت عمر یکسان نیستند، برخورداری از رزق و روزی نیز از این اصل حیات بشری مستثنا نیست، در آیه ۳۲ زخرف به این موضوع اشاره شده است: «آیا آنانند که رحمت پروردگارت را

۱- عهده‌داری روزی تمام موجودات به وسیله خدا
آغازین بحث در جهان‌بینی توحیدی در روزی رسانی الهی جهت دستیابی به سلامت روان آن است که خداوند عهده‌دار روزی همه موجودات دانسته شود. سرچشمه این سخن، آیات قرآن کریم است که فرموده است: هیچ جنبه‌ای در زمین نیست مگر این که روزیش بر عهده خداوند است (هود: ۶). در نهج‌البلاغه به این مهم پرداخته شده و امام علی (ع) در خطبه ۱۰۹ فرموده است: هرکس زندگی کند روزی او بر عهده خداوند است (۳). در خطبه ۱۸۵ امام علی (ع) یکی از مخلوقات و موجودات را یاد می‌کند که نمادی گویا و آشکار در روزی رسانی گسترده خداوند بر همگان است، در بخشی از این خطبه آمده است: «به آن مورچه بنگرید، با جثه خرد و اندام نازکش، آن چنان خرد که نزدیک است که به گوشه چشم دیده نشود و به نیروی اندیشه، آفرینشش به تصور در نیاید که چگونه بر روی زمین می‌رود و روزی خود به دست می‌آورد و دانه به سوراخ می‌کشد و در انبار خود مهیا می‌دارد. در فصل گرما برای فصل سرمای خود دانه می‌اندوزد، و به هنگام در آمدن، راه دوباره بازگشتن را به یاد دارد. خداوند روزیش را ضمانت کرده و آنچه موافق حال اوست به او عطا کرده است. دادار نعمت دهنده از او غافل نشده و ایزد پاداش دهنده محرومش نساخته است. هر چند، که بر روی سنگی خشک و سخت که بر آن هیچ نمی‌روید جای داشته باشد، باز هم روزیش می‌رسد. اگر در مجاری خوراک او در بالا و زیر و درون تن و اضلاع شکمش و چشمی و گوشه‌ای که بر سر او نهاده شده بنگری، از آفرینش او در شگفت خواهی شد. و در توصیف آن به رنج خواهی افتاد» (۳).

در این سخنان بلند، امام علی (ع) با دعوت به تفکر در آفرینش مورچه و ارتزاق او، به روزی رسانی تمام موجودات اشاره کرده است؛ توضیح آن که در میان موجودات، مورچه‌ها خواه از نظر تعداد، خواه از نظر پراکندگی جغرافیایی و خواه از نظر کوچکی جثه، مخلوقاتی بی‌نظیر هستند و می‌توانند بهترین نمونه برای تبیین روزی رسانی خداوند به تمام موجودات عالم هستی باشند، همان‌طور که خداوند مورچگان را با این تعداد و جثه ریز در همه جا و حتی دورترین مکان‌ها و مناطق بی‌آب و علف روزی می‌رساند، به همین صورت روزی تمام موجودات عالم و از جمله انسان‌ها را متکفل گردیده است. چنین باوری بی‌گمان نقش بسزایی در آسودگی خاطر و اطمینان به تأمین معاش انسان‌ها به وجود خواهد آورد.

۲- عهده‌داری روزی انسان‌ها به وسیله خدا
اگرچه انسان‌ها یکی از بی‌شمار موجوداتی هستند که در خوان گسترده رزق الهی متنعم می‌باشند، با این وجود به سبب منزلت انسان در عالم آفرینش، به طور خاص خداوند از روزی رسانی به انسان‌ها سخن گفته است، چنان‌که در قرآن فرموده است: «وَكَأَيِّنْ مِنْ دَابَّةٍ لَا تَحْمِلُ رِزْقَهَا اللَّهُ يَرْزُقُهَا وَإِيَّاكُمْ» (عنکبوت: ۶۰): «و چه بسیار جاندارانی که نمی‌توانند متحمل روزی خود شوند. خداست که آن‌ها و شما را روزی می‌دهد».

در فرازهای متعددی از نهج‌البلاغه، امام علی (ع) خداوند را عهده‌دار روزی انسان‌ها بیان فرموده است، از آن حضرت در خطبه ۱۱۴ نقل شده است: «خداوند روزی شما را بر عهده گرفته و شما را به عمل

تقسیم می‌کنند؛ ما [وسایل] معاش آنان را در زندگی دنیا میانشان تقسیم کرده‌ایم».

طبق آیه، ارزاق به دست انسان‌ها نیست چون اگر می‌بود هیچ فرد فقیر و محتاجی در هیچ یک از مصادیق رزق یافت نمی‌شد بلکه هیچ دو نفری در داشتن ارزاق، متفاوت پیدا نمی‌شد، پس اختلاف روشن‌ترین دلیل است بر اینکه رزق دنیا با مشیت الهی - و نه مشیت انسان - در بین مخلوقات تقسیم شده است (۶). گفتنی است که این تفاوت اولاً، برای آن است که افراد جامعه یک‌دیگر را با تسخیر متقابل (نه تسخیر یک جانبه) مُسَخَّر نمایند و نظام زندگی آن‌ها تأمین شود (۷)، ثانیاً، تشکیل زندگی اجتماعی دهند و صفات سخاوت و ایثار و صبر و قناعت در آنان شکوفا شود. زیرا در صورت یکسان بودن، این صفات شکوفا نمی‌شود (۸)، ثالثاً، هر کسی بر اساس مزیت نسبی و استعداد خود عمل کند تا هر کس بر اساس استعدادش در جامعه نقش ایفا کند (۹).

امام علی (ع) در خطبه ۲۳ نهج البلاغه تفاوت انسان‌ها را در برخورداری از ارزاق چنین تبیین کرده‌اند: «تقدیر الهی همانند قطره های باران، برای هر کس که مقدر شده خواه اندک و خواه بسیار، از آسمان به زمین می‌آید» (۳). تشبیه به دانه‌های باران، جالب است؛ چرا که دانه‌های لطیف باران، به فرمان الهی به صورت‌های متفاوتی، در زمین‌های مختلف نازل می‌شود. ارزاق الهی نیز از آسمان جود و رحمتش بر زمین حیات بشری نازل می‌گردد و کاملاً با هم متفاوت است. در بعضی از زمین‌ها آن قدر می‌بارد که نهرهای عظیم جاری می‌شود و در بعضی، در تمام سال، مقدار ناچیزی می‌بارد (۱۰). باری آن‌که معتقد باشد که روزی همه انسان‌ها یکسان نیست و اساس عالم بر آن نیست که همگان روزی یکسان داشته باشند، پس از سعی و کوشش در طلب رزق، به آن چه کسب کرده است راضی خواهد بود و در پی مقایسه خود با دیگران بر نخواهد آمد که این آفت بزرگ موجب بیماری روان و تشویش و نگرانی مستمر خواهد بود و آفت ناسپاسی و کفران نعمت را در پی خواهد داشت.

۴- دست نیافتن به روزی ای بیش از روزی مقدر

خداوند در نه آیه قرآن، با تعابیر «بسط» و «یقدر» تصریح کرده است که روزی را برای برخی گشاده و برای برخی تنگ گردانیده است (رعد: ۲۶؛ اسراء: ۷۰؛ قصص: ۸۲؛ عنکبوت: ۶۲؛ روم: ۳۷؛ سبأ: ۳۶ و ۳۹؛ زمر: ۵۲؛ شوری: ۱۲). در نهج البلاغه از این مهم سخن به میان آمده است، امام علی (ع) - در نامه ۷۲ که خطاب به عبد الله بن عباس نوشته شده است - فرموده‌اند: «تو بر اجلت پیشی نخواهی گرفت و آنچه روزی تو نیست به تو اش ندهند» (۳).

حضرت اشاره به این حقیقت دارند که اگر انتظار نعمتی داشتی و به سبب عوامل ناخواسته از آن محروم شدی نگران نباش، چون روزی تو نبوده است و حتی با تلاش و کوشش هم به آن نمی‌رسی، هر چند گمان می‌کردی امکان وصول به آن وجود دارد. این سخن تسلی‌خاطر است برای تمام کسانی که گرفتار محرومیت‌هایی ناخواسته در زندگی می‌شوند و چه بسا صفحه زندگی آنان را تیره و تار می‌سازد. اگر به این نکته توجه داشته باشند که چنین چیزی هرگز برای آنان مقرر نشده بوده و امکان دسترسی به آن حاصل نبوده، نگرانی‌شان برطرف می‌شود، هر چند این سخن به آن معنا

نیست که انسان سعی و تلاش و مدیریت و تدبیر را برای رسیدن به نعمت‌های بیشتر فراموش کند (۱۱).

امام علی (ع) در حکمت ۲۷۳ فرموده‌اند: «به یقین بدانید، که خدای تعالی برای بنده خود، جز آنکه در ذکر حکیم مقرر کرده، قرار نداده است، هر چند، بنده در چاره اندیشی توانا و در طلب، پایدار و در حيله گری، نیرومند باشد. و میان بنده و آنچه برای او در ذکر حکیم مقرر کرده، مانعی پدید نیآورد، هر چند، بنده ناتوان و چاره اندیشیش اندک باشد» (۳).

هدف امام (ع) در این گفتار حکیمانه بازداشتن آزمندان از حرص دنیا است تا به کفاف و عفاف قانع گردند و از مسابقه گناه آلودی که برای به چنگ آوردن اموال بیشتر در میان گروهی از دنیاپرستان رایج است دوری گزینند. منظور از «ذکر حکیم» لوح محفوظ است که در آنجا مقدرات انسان تعیین می‌گردد. اگرچه این تعبیر در قرآن به معنای آیات الهی آمده است و بعضی شارحان نهج البلاغه آن را همین گونه تفسیر کرده‌اند؛ ولی با توجه به اینکه اندازه روزی افراد به طور مشخص در قرآن نیامده و هدف امام (ع) در این بیان حکیمانه آن است که حد روزی اشخاص در ذکر حکیم بیان شده است، لذا این کلام با لوح محفوظ و کتاب علم الهی تناسب دارد که در آنجا همه مقدرات ثبت است (۱۲).

امام علی (ع) در ادامه حکمت ۲۷۳، کسی که باورمند و عامل به این جهان بینی توحیدی باشد آسوده‌خاطرترین فرد دانسته است و آن‌که این باور را ترک گفته و در تردید باشد، زیان‌کارترین افراد بیان فرموده است: «کسی که به این امر آگاه بود و بدان عمل کند، بیش از همه از راحت و منفعت برخوردار شود و هر که در آن تردید روا دارد، بیش از همه مردم گرفتار زیان گردد» (۳). کاملاً روشن است آن‌که یقین داشته باشد پس از تلاش، اندیشه‌ورزی و مشورت، افزون‌تر یا کمتر از روزی مقدرش به او نخواهد رسید، از افسردگی ناشی از یأس در دست یافتن به روزی مصون خواهد بود و از تشویش و اضطراب ناشی از حرص و آز برای افزودن روزی و ثروت ایمن می‌گردد.

اساساً، آسوده زیستن به فراوانی ثروت و دارایی نیست؛ چه بسیارند کسانی که به رغم برخورداری از انواع نعمت‌های مادی، دچار تشویش و اضطراب در زندگی هستند و چه بسیارند افرادی که با در اختیار داشتن حداقل‌های زندگی در شادی و نشاط به سر می‌برند؛ چراکه آرامش و شادی حاصل جوشش درونی افراد است و عوامل بیرونی چون توسعه معیشت و رفاه زندگی، سهمی اندک در آن دارند.

امام علی (ع) در پایان سخنانش به برخی حکمت‌های فراوانی یا کاستی رزق و روزی اشاره می‌کند و پرهیز از شتاب‌زدگی در طلب روزی را یادآور می‌گردد و قناعت و خرسندی را توصیه می‌فرماید: «چه بسا صاحب نعمتی که فریب نعمت خود خورد و اندک اندک راه عذابی الهی پوید و بسا مبتلایی که خداوند بیامیدش تا نعمتی دهد. پس، ای شنونده، بر سپاسگزاریت بیفزای و از شتابکاری خود بگناه و به آنچه تو را روزی داده، خرسند باش و بیش نخواه» (۳).

باور داشتن به روزی مقدر و نقش آن در سلامت روان، در روایات دیگر و از دیگر معصومان (ع) گزارش شده است، از پیامبر (ص) نقل

خواهد داشت. فرد معتقد با چنین باوری از تشویش و اضطراب - که موجب اختلال در سلامت روان است - ایمن خواهد بود.

۵- محزون نبودن به خاطر روزی از دست رفته
انسان‌ها معمولاً به واسطه موقعیت‌هایی که در گذشته برای کسب روزی داشته‌اند و از به دست آوردن آن محروم شده‌اند یا به سبب زیان و خسارت مالی که متحمل گردیده‌اند، در اندوه و ناراحتی هستند، گاه این اندوه چنان روان آنان را آزرده می‌سازد که منتهی به افسردگی می‌گردد. شاید راه کار درمان گران روان و روان‌شناسان این باشد که اندیشیدن در آنچه از دست رفته است آن را باز نمی‌گرداند و فقط زندگی روزمره را دچار اختلال می‌کند، لذا حال را مغتنم شمرده و از آن لذت برند و اندوه گذشته را رها سازند. این گونه توصیه‌ها اگرچه در جای خود راهکاری مفید برای بازسازی روان رنجور افراد است، اما از اثربخشی و پایداری راه کار پیشنهادی جهان‌بینی توحیدی برخوردار نخواهد بود. در جهان‌بینی توحیدی نهج البلاغه، راضی بودن به رزق مقدر الهی است که انسان را از اندوه مال از دست رفته می‌رهاند و آرامش روان را به ارمغان می‌آورد. امام علی(ع) در حکمت ۳۴۹ فرموده‌اند: «هر که به روزی که خدا به او داده، خرسند باشد، بر آنچه از دستش رفته، محزون نگردد» (۳). بنابراین کسانی که به دلیل از دست دادن اموال یا مقامات خود، گرفتار غم و اندوهند، اگر قناعت پیشه می‌کردند و به آنچه خدا به آن‌ها داده بود راضی می‌شدند، غم و اندوه از صفحه دل آن‌ها برچیده می‌شد و زندگی خوب و آرامی داشتند. مضاف بر آن، انسان باید بداند بسیاری از اموری که از دست می‌رود هیچگاه مقدر نبوده است که نصیب وی شود، پس چرا برای آنچه برای انسان مقدر نیست غمگین گردد؟ (۱۹)

۶- محزون نبودن به خاطر روزی نیامده
ممکن است برخی از انسان‌ها برای روزی از دست داده، اندوهگین نباشند ولی برای روزی‌ای که نیامده دلهره و نگرانی داشته باشند، گو این که برخی دیگر هم برای روزی از دست رفته و هم برای روزی نیامده و آینده‌ای که تحقق نیافته است دل نگران و پریشان خاطر هستند. این دلواپسی گاه به واسطه شرایط نامساعد اقتصادی فرد و جامعه دو چندان می‌گردد و افراد واهمه از آن دارند که از کسب رزق فردا، هفته، ماه، سال و سال‌های آینده درمانده شوند. این دغدغه و پریشانی خاطر، آرامش روحی را از انسان سلب می‌کند. گاه چنان دل نگرانی رو به ازدیاد می‌نهد که روان انسان را از تعادل خارج می‌سازد و به دارو و درمان نیازمند می‌گردد.

باورهای اعتقادی توحید محور، کارسازترین راه کار برای پیشگیری و درمان این تشویش‌ها و اضطراب‌ها هستند. امام علی(ع) در حکمت ۲۶۷ فرموده‌اند: «ای فرزند آدم، اندوه روز نیامده را به روزی که آمده است می‌اور. زیرا فردا، اگر از عمر تو باشد، خداوند در آن روز، روزیت را خواهد داد» (۳).

مشابه این کلام، به شکلی مبسوط‌تر در حکمت ۳۷۹ از امام(ع) نقل شده است: «ای فرزند آدم! روزی بر دو گونه است: یکی آنکه تو در طلبش هستی و یکی آنکه او در طلب توست و اگر تو به سوی او نروی او به سوی تو خواهد آمد. پس، اندوه سال خود را بر اندوه روز خود بار مکن که هر روز، هر چه تو را روزی مقرر کرده اند،

شده است که به امام علی(ع) فرمودند: ای علی! یکی از نشانه‌های یقین آن است که برای رضایت هیچ کس خدا را به خشم نیاوری و کسی را به سبب آنچه خداوند به تو می‌دهد ستایش نگوئی و کسی را به سبب آنچه خداوند از تو دریغ داشته است سرزنش نکنی؛ زیرا رزق با آزمندی انسان حریص فرود نیاید و با روی گردانی افراد پشت نکند، خداوند با حکمت و فضل خودش آرامش و شادمانی را در یقین و رضا قرار داده است و نگرانی و اندوه را در تردید و ناخشنودی به تقدیر الهی گردانیده است (۱۳).

شایان ذکر است اگرچه کسی از مقدار روزی تعیین شده خود آگاه نیست، با این وجود انسان‌ها موظف هستند که برای به دست آوردن روزی خود، دانش و تلاش خود را به کار گیرند. پس از کوشش در کسب روزی برخی بهره اندک و برخی بهره متوسط و برخی بهره فراوان از رزق و روزی خواهند داشت و این به دلیل مصلحت و حکمت الهی است. تلاش برای کسب روزی در روایات فراوانی مورد تأکید قرار گرفته است: از جمله به امام صادق(ع) گفتند که شخصی هست که می‌گوید من در خانه می‌نشینم، نماز می‌خوانم، روزه می‌گیرم و بندگی خداوند را به جای می‌آورم و رزق، خود خواهد آمد. امام(ع) فرمودند این شخص از کسانی است که خداوند دعایش را مستجاب نخواهد کرد و از روزی برخوردار نمی‌شود. در روایتی دیگر، شخصی روبروی امام صادق(ع) نشست بود، به حضرت گفت: دعا کن تا خداوند روزی راحت و آسان دهد، امام(ع) فرمود: دعا نمی‌کنم، آن گونه که خداوند امر کرده است روزی طلب کن. در روایت دیگری فرموده‌اند: اگر قرار باشد فردا مرگت فرا رسد، طلب روزی را فرو نگذار و تا می‌توانی سربار دیگران مباش (۱۴).

بنابراین هدف از سخنان امام علی(ع) و روایات مشابه این است که اولاً، انسان از حرص ورزی بپرهیزد و به زندگی معقول و متعارف، قانع باشد تا آلوده حرام نگردد و عرصه را برای دیگران نیز باز بگذارد (۱۵)، لذا از امام صادق(ع) نقل شده است که در طلب روزی سستی نباید کرد و حرص نباید ورزید (۱۶). ثانیاً، توجه داشته باشد که اگرچه عالم، عالم اسباب است و آنان که کوشاتر هستند معمولاً بهره بیشتری از روزی‌ها دارند و آنان که سست و کم تلاش هستند، بهره کمتری دارند، در عین حال این یک قاعده کلی و همیشگی نیست، چرا که گاه افراد بسیار جدی و لایقی هستند که هر چه تلاش می‌کنند راه به جایی نمی‌برند، و به عکس گاه افراد کم دست و پا هستند که درهای روزی از هر سو به روی آن‌ها گشوده است، این استثناها گویا برای این است که خداوند نشان دهد با تمام تأثیری که در عالم اسباب آفریده، نباید در عالم اسباب غرق شده و فراموش کنند که در پشت این دستگاه، دست نیرومند دیگری است که آن را می‌گرداند (۱۷)، اما بیشتر مردم از روی ناآگاهی، اگر رزقی نصیبشان نشده باشد، محرومیت خود را به اسباب ظاهری و اتفاقات نسبت می‌دهند، و اگر نصیبشان شود، آن را به زیرکی و هوشمندی خود منتسب می‌کنند و همین در نشان دادن حماقت آنان کافی است (۱۸).

به هر صورت این باور توحیدی که انسان پس از تدبیر و تلاش به روزی ای بیش از روزی مقدر دست نخواهد یافت مانع از مقایسه خود با دیگران خواهد بود و نیز قناعت به آنچه را که دارد در پی

کرده است، در آسودگی خاطر و عدم تشویش روان انسان سهم بسزایی ایفا خواهد کرد. این مهم در سخنی دیگر از امام علی (ع) در حکمت ۳۷۱ انعکاس یافته است: «هیچ گنجی، توانگرتر از قناعت نیست و هیچ ثروتی، نیکوتر از خشنودی به روزی روزانه، تهی دستی را نزادید. هر کس به کفافی که او را داده اند، بسنده کند، به آسودگی، پیوسته است و در سایه امن و راحت جای گرفته است» (۳).

۸- حفظ کرامت در طلب روزی

انسان از دو بُعد وجودی جسمانی و روحانی برخوردار است. خداوند در قرآن از دمیده شدن روح در قالب جسم سخن می‌گوید و پس از ترکیب این دو است که برای آفریدن انسان به خود تبریک می‌گوید (مؤمنون: ۱۴). چنین آفریده‌ای را تکریم کرده است و از چیزهای پاکیزه به او روزی داده است و او را بر بسیاری از آفریده‌های دیگر برتری داده است (اسراء: ۷۰). حال چنین آفریده‌ای که خداوند تکریمش کرده و روزی او را تضمین کرده است، سزاوارش نیست برای به دست آوردن رزق، خود را تحقیر کند و به هر خواری تن دهد. هر چند که با کوچک کردن خود به بیش از روزی مقدر خود دست نمی‌یابد و تنها کرامت انسانی خود را در مسلخ مطامع نفسانی‌اش قربانی می‌کند و چون بردگان در اختیار دیگرانی خواهد بود که آنان خود از ارتزاق خویش - بی لطف الهی - ناتوان هستند. امام علی (ع) به این جهان بینی توحیدی در نامه ۳۱ اشاره روشنی داشته است: «چنان نیست که هر کس به طلب خیزد، روزیش دهند و چنان نیست که هر کس در طلب نشتابد، محروم ماند. نفس خود را گرامی دار از آلودگی به فرومایگی، هر چند تو را به آرزویت برساند. زیرا آنچه از وجود خویش مایه می‌گذاری دیگر به دست نخواهد آمد. بنده دیگری مباش، خداوندت آزاد آفریده است. خیری که جز به شر حاصل نشود، در آن چه فایده، و آسایشی که جز به مشقت به دست نیاید، چگونه آسایشی است؟» (۳).

البته لازمه این سخن عافیت طلبی و سربار دیگران شدن نیست که چنین آفتی خود موجب خدشه دار شدن کرامت انسان است، لذا از سویی به تلاش و تدبیر انسان در کسب روزی نیاز است و از سویی دیگر از خداوند درخواست رزق و تمنای حفظ کرامت و مبتلا نشدن به انسان‌های فرومایه و پست در دستیابی به روزی لازم است. دعای امام علی (ع) در خطبه ۲۲۵ نهج البلاغه بر این مهم تمرکز یافته است: «بار خدایا، به توانگری، آبرویم را حفظ کن و مکانتم را به بینوایی تباه منمائی که از روزیخواران تو روزی خواهیم، یا از مردم بدکردار مهربانی جویم و یا به ستایش کسانی، که به من چیزی بخشیده اند، مبتلا گردم و یا به نکوهش کسانی، که مرا محروم داشته‌اند، فریفته شوم. سرانجام، تویی که می‌توانی ببخشی و می‌توانی نبخشی که تو بر هر چیز توانایی» (۳). یکی از علت‌های افسردگی و درماندگی، کمبود عزت نفس است، آن‌که در طلب رزق تن به خواری و ذلت نمی‌دهد عزت نفس خویش که بزرگترین سرمایه جان آدمی است حفظ نموده است و به ارتقای بهداشت روانی خود کمک کرده است.

۹- پرهیز از مقایسه و حسادت کردن در روزی

کفایت کند. اگر آن سال از عمر تو باشد، خدای تعالی در هر روز که می‌آید، آنچه قسمت تو ساخته به تو عطا خواهد کرد. و اگر آن سال از عمر تو نباشد پس چرا باید اندوه چیزی را بخوری که از آن تو نیست. در آنچه روزی توست هیچ خواهنده‌ای بر تو پیشی نگیرد و هیچ غلبه کننده‌ای بر تو غالب نشود و آنچه برای تو مقدر شده، در رسیدن به تو، درنگ نکند» (۳).

بی‌گمان منظور امام (ع) ترک تلاش و کوشش برای زندگی و تأمین آینده معقول و فقدان برنامه‌ریزی برای وابسته نبودن به دیگران نیست و مراد، جلوگیری از حرص شدیدی است که بسیاری از مردم را فرا می‌گیرد و به بهانه تأمین آینده دائماً برای ثروت‌اندوزی تلاش می‌کنند و اموالی را گرد می‌آورند که هرگز تا آخر عمر از آن استفاده نمی‌کنند و تنها برای دیگران به جای می‌گذارند (۲۰). در غیر این صورت اساساً یکی از خواسته‌های نفس انسان از او تأمین معیشت است، امام باقر (ع) از سلمان فارسی نقل کرده است که هرگاه نفس انسان ببیند که مخارج زندگی تأمین نگردد علیه انسان می‌شورد و در پیروی از او سرکشی می‌کند و چون ببیند که روزی او تأمین می‌گردد آرام می‌گیرد (۲۱). عین این سخن را امام صادق (ع) در مناظره با صوفیه - که حضرت را از طلب رزق نهی می‌کردند - بیان فرموده است (۲۲).

۷- اکتفا کردن بر روزی مقدر

در جهان بینی توحیدی، انسان پس از تدبیر و تلاش برای دستیابی به رزق، به آن چه که به دست می‌آورد، اکتفا و قناعت می‌نماید، امام علی (ع) در نامه ۳۱ خطاب به فرزندش فرموده‌اند: «به یقین بدان که به آرزویت نخواهی رسید و از مرگ خویش رستن نتوانی. تو به همان راهی می‌روی که پیشینیان تو می‌رفتند. پس در طلب دنیا، لختی مدارا کن و سهل گیر و در طلب معاش نیکو تلاش کن، زیرا چه بسا طلب که به نابودی سرمایه کشد» (۳). همچنین از امام (ع) در حکمت ۳۹۵ نقل شده است: «هر چه بدان اکتفا توان کرد، همان کافی است» (۳) و در حکمت ۳۹۳ فرموده است: «از دنیا همان را برگیر که نزد تو آید و از آنچه روی از تو بر می‌تابد، روی برتاب» (۳).

سخنان امام علی (ع) اشاره به این دارد که هر انسانی در شرایط معمولی و کسب و کار عادی، درآمدی دارد که این درآمد خواه ناخواه به سراغ او می‌آید، مثلاً هنگامی که زراعت می‌کند معمولاً این زراعت عایدی‌ای دارد و همچنین دامداری و تجارت و صنعت. ولی بسیار می‌شود که افزون بر آن به سراغ انسان نمی‌آید. در این صورت است امام (ع) می‌فرماید: بهتر است که انسان به سراغ آن نرود و این حقیقت زهد و بی‌اعتنایی به دنیا است. هرگز منظور امام (ع) این نیست که انسان، خانه‌نشینی گزیند تا رزق به سراغ او بیاید، بلکه منظور آن است که بر افزودن مال و ثروت در جایی که اسبابش فراهم نیست، اصرار نداشته باشد؛ چراکه هم مشقت زیادی را بر انسان تحمیل می‌کند و هم ممکن است به انواع گناهان آلوده گردد و از مسیر شرع منحرف شود و ای بسا اگر به آن نرسد زبان به ناشکری و کفران بگشاید (۲۳).

بنابراین پس از مال اندیشی، کوشش و اندیشه‌ورزی برای کسب روزی، باورمند بودن به این حقیقت که خداوند روزی افراد را مقدر

کافی) به دنیا توصیه شده اید و برای به دست آوردن آن حریص هستید و به آن چنگ زده‌اید (۲۶).

۱۰- توجه به عدم تعارض التزام تکالیف الهی با دستیابی به روزی یکی از دیدگاه‌های آمیخته به شرک در کسب روزی که شاید باور بسیاری باشد آن است که دستیابی به رزق گاه با به جای آوردن تکالیف و فرائض امکان پذیر نیست، برای مثال، صاحب پیشه‌ای که گمان می‌کند در صورت روزه‌داری توانایی جسمانی به دست آوردن رزق را نخواهد داشت یا کاسبی که می‌پندارد که رعایت حدود و احکام شرعی موجب از دست دادن روزی خواهد بود. در جهان‌بینی توحیدی، تعارضی میان کسب رزق و انجام تکالیف وجود ندارد. در خطبه ۱۵۶ و حکمت ۳۷۴ نهج‌البلاغه، امام علی (ع) به لزوم انجام دو فریضه امر به معروف و نهی از منکر اشاره فرموده و انجام آن‌ها را موجب نزدیکی اجل و کاستی روزی نمی‌داند: «امر به معروف و نهی از منکر، دو صفت از صفات پروردگار عز و جل اند که نه نزدیک شدن اجل را سبب شوند و نه از رزق کاهند» (۳).

بسیارند کسانی که گمان می‌کنند اگر در پی انجام این دو وظیفه برآیند جان‌شان یا نانشان به خطر می‌افتد در حالی که چنین نیست و خداوند حافظ جان و نان آن هاست و این تفکر، تفکری شرک آلود و بی‌گانه از حق است (۲۷). شایان ذکر است این دو فریضه، نمونه‌هایی از فرائض مورد اشاره امام (ع) هستند و قاعده عدم تعارض انجام فرائض با کاستی جان و رزق نسبت به همه واجبات الهی جاری است. عمل به این قاعده موجب آرامش خاطر در عمل به فرائض خواهد بود و افراد از این جهت دغدغه و نگرانی نخواهند داشت.

۱۱- به کار بستن عوامل ازدیاد روزی

همان‌گونه که گذشت در جهان‌بینی توحیدی، مقدر بودن رزق به معنای عافیت طلبی و سست عنصری نیست و از آن‌جا که افراد از روزی مقدر خود آگاه نیستند موظف هستند به قدر هوش و توان خود برای گشایش در زندگی و فزونی در روزی از عوامل مادی و معنوی بهره گیرند. در جهان‌بینی توحیدی به طور کلی در همه حوادث عالم، دو دسته عوامل مادی و معنوی مؤثر هستند. مسأله روزی نیز از این قاعده مستثنا نیست؛ در طلب رزق همان‌طور که به کار بستن فکر، تلاش و مشورت لازم است، توسل به عوامل معنوی نیز ضروری است. در نهج‌البلاغه به نمونه‌هایی از دو دسته عوامل معنوی و مادی اشاره شده است؛ استغفار و صدقه دو عامل معنوی و مشارکت با کسی که روزی بدان روی آورده است، عاملی است مادی که از آن‌ها سخن گفته شده است.

در خطبه ۱۴۳، امام علی (ع) درباره تأثیر استغفار در افزایش رزق با استناد به سخن خداوند در قرآن فرموده‌اند: «خداوند سبحان استغفار از گناه را، سبب فزونی رزق و مایه رحمت خلق قرار داده است، و (در قرآن) چنین فرموده است: «از پروردگار خویش آمرزش بطلبید، که او بسیار آمرزنده است، برکات خویش را از آسمان بر شما فرو می‌فرستد، و با بخشش اموال و فرزندان، شما را کمک می‌کند» (۳). امام علی (ع) در حکمت ۱۴۷ درباره تأثیر صدقه در روزی فرموده‌اند: «روزی را با صدقه دادن فرود آرید» (۳). منظور از «صدقه» هر گونه موهبت مادی است که بدون عوض و با انگیزه الهی در اختیار دیگری قرار داده شود. مشابه این سخن در حکمت

چنان‌که گذشت طبق جهان‌بین توحیدی انسان‌ها به طور یکسان از روزی برخوردار نیستند؛ با این وجود فراوان رخ می‌دهد که افراد در پی مقایسه خود با دیگران بر می‌آیند، در حالی که دنیا محل مسابقه در امور دنیوی نیست اصولاً مسابقه در شرایط یکسان و با یک نقطه شروع معنا دارد حال آنکه انسان‌ها دارای استعداد های متفاوت هستند و در یک نقطه شروع قرار نگرفته‌اند. به هر روی آدمیان با این مقایسه زمینه یأس و افسردگی را در خود موجب می‌شوند؛ چراکه یکی از عوامل ناهنجاری رفتاری و آسیب رساندن به روان، مقایسه کردن در مادیات است. همچنین برخی دیگر به حسادت دچار می‌شوند و روان خود را به سبب آرزوی زوال نعمت از فرد برخوردار رنجور می‌سازند و بهداشت روانی خود را با مخاطره همراه می‌سازند، طبق فرموده امام علی (ع) در حکمت ۲۵۶ یکی از عوامل تندرستی، کمی حسد است (۳).

در جهان‌بینی توحیدی، اصلاح نوع اندیشه یکی از مؤثرترین درمان‌ها برای مداوای این بیماری‌های اخلاقی و روحی است. بر اساس این جهان‌بینی، خداوند طبق مصالح گوناگون - که غالباً برای مردمان پوشیده است- برای برخی روزی گسترانیده و برای برخی دیگر تنگ گردانیده است. آن‌که باور به این حکمت الهی داشته باشد، از پریشان حالی نجات یافته و آرامش خاطر خود را - دست‌کم نسبت به مسأله رزق و روزی- فراهم خواهد ساخت. امام علی (ع) در خطبه ۲۳ فرموده‌اند: «تقدیر الهی همانند قطره های باران، برای هرکس که مقدر شده خواه اندک و خواه بسیار، از آسمان به زمین می‌آید. پس اگر کسی مال و منال برادر خود را بیش از خود یابد، نباید که بر او رشک برد» (۳). در برخی روایات مقایسه اموال خود با دیگران و دیده دوختن به ثروت مردمان موجب اندوه و خشم و ناخشنوی بیان گردیده است، از پیامبر (ص) نقل شده است که آن‌که به آن چه در دست مردم است دیده بدوزد، اندوهش افزون گردد و خشم او فرو نگاهد (۲۴).

لازم به ذکر است که اگرچه روح رضا و تسلیم در برابر قسمت الهی، مخصوصاً در زمینه منافع مادی، به انسان آرامش می‌بخشد و آدمی را از مسابقه‌های حرص‌آلود ثروت و گرفتاری به انواع محرمات، باز می‌دارد و مانع کینه توزی و حسادت می‌گردد، با این وجود ممکن است اشکال شود که با اعتقاد به چنین تقسیمی در مورد ارزاق و بهره‌های مادی، روح تلاش در انسان‌ها به خاموش می‌گراید و افراد به این بهانه که روزی‌ها، پیشاپیش تقسیم شده و قابل تغییر نیست از فعالیت‌های بیشتر خودداری می‌کنند و در نتیجه عقب ماندگی در امور اقتصادی و پیشرفت‌های مادی را در پی خواهد داشت و مانع از مبارزه با فقر خواهد شد. در پاسخ به این اشکال باید گفت مردم، از درون وجود خود، انگیزه‌های فراوانی برای حرکت به سوی مادیات و گسترش زندگی اقتصادی دارند، و اگر عواملی آن‌ها را کنترل نکند، چنان شتاب می‌گیرند که تمام حد و مرزهای اخلاقی را شکسته و به سوی حرص و تکاثر و مسابقه در ثروت اندوزی می‌تازند (۲۵) و سخن حضرت در این راستا باید مورد دقت قرار گیرد، در این خصوص امام سجاد (ع) در موعظه یارانش فرمودند: شما را نسبت به آخرت توصیه می‌کنم ولی درباره دنیا سفارش نمی‌کنم، زیرا شما (بر اساس خواسته های دنیوی که دارید به اندازه

Islamic Culture Publishing Office, 1998 (Persian).

4. Makarem Shirazi, Nasser, Message of Imam Amir al-Mo'menin (AS), Tehran: Islamic Bookstore, 1996.V15. P836. (Full Text in Persian)

5. Makarem Shirazi, Nasser, Message of Imam Amir al-Mo'menin (AS), Tehran: Islamic Bookstore, 1996.V15. P837. (Full Text in Persian)

6. Tabatabaee MH. Tafsir al-Mizan. 5ed. Qom: Teachers Association; 1995.V18. P147. (Full Text in Persian)

7. Javadi Amoli, Abdullah, Sarcheshmeh Andisheh, Qom: Esra ', 2007.V1. P384. (Full Text in Persian)

8. Qara'ati M. Tafsir Noor, 11th Edition, Tehran: Cultural Institute Publications Lessons from the Quran; 2004.V2. P41. (Full Text in Persian)

9. Mankiw G. Fundamentals of Economics, translated by Hamid Reza Arbab, 2011, Tehran, Nashr-e Ney, pp. 70

10. Makarem Shirazi, Nasser, Message of Imam Amir al-Mo'menin (AS), Tehran: Islamic Bookstore, 1996.V2. P41. (Full Text in Persian)

11. Makarem Shirazi, Nasser, Message of Imam Amir al-Mo'menin (AS), Tehran: Islamic Bookstore, 1996.V11. P390. (Full Text in Persian)

12. Makarem Shirazi, Nasser, Message of Imam Amir al-Mo'menin (AS), Tehran: Islamic Bookstore, 1996.V14. P297. (Full Text in Persian)

13. Ibn Shu'ba al-Harrani H. Tuhaf al-'uqul , 2th Edition, Qom: Qom Seminary Teachers' Association, Islamic Publications Office; 1983. P6. (Full Text in Arabic)

14. Kulayni M. Al-Kafi, 4th Edition, Tehran: Dar Al-Kotob Al-Eslamiyyah; 1986.V5. P77-79. (Full Text in Arabic)

15. Makarem Shirazi, Nasser, Message of Imam Amir al-Mo'menin (AS), Tehran: Islamic Bookstore, 1996.V15. P838. (Full Text in Persian)

۲۵۸ آمده است: «هر زمان فقیر و نیازمند شدید با دادن صدقه با خداوند معامله کنید» (۲۸). یکی از عوامل مادی در کسب روزی، مشارکت با کسی است که رزق به او روی آورده است در حکمت ۲۳۰ نهج البلاغه آمده است: «با مردم فراخ روزی شراکت کنید، زیرا توانگری را سزاوارتر و نیکبختی را شایسته ترند» (۳).

بهره‌گیری از این عوامل از سویی موجب امیدواری انسان به ازدیاد روزی و فراهم آمدن آرامش خاطر است و از سویی دیگر زمینه رشد و تعالی روحی را در فرد فراهم می‌آورد و این خود از اساسی‌ترین راه‌کارهای دستیابی به سلامت روان است. شایان گفتن است که در رخداد حوادث عالم، علل و عوامل متعددی دخیل هستند، لذا اگرچه شایسته است فرد موحد این توصیه‌های حضرت را برای فزونی رزق به کار گیرد اما این به معنای تلازم قطعی میان این عوامل و ازدیاد روزی نیست، چه بسا ممکن است بر اساس حکمت‌ها و مصلحت‌های الهی این فزونی رزق در آینده دورتری رخ دهد و یا اساساً به وقوع نپیوندد و وضع فعلی فرد به صلاح دین، دنیا و آخرت فرد باشد.

نتیجه‌گیری

از آن‌چه گذشت روشن گردید که یکی از عوامل مؤثر در آرامش روان انسان‌ها، دغدغه کسب روزی است. یکی از مؤثرترین - و بلکه مؤثرترین- راه‌کار در برطرف کردن این تشویش و رسیدن به آرامش در این مسأله برخورداری از جهان‌بینی توحیدی‌ای است که در نهج البلاغه انعکاس یافته است. با بررسی سخنان امام علی(ع) در این کتاب ارزشمند روشن گردید که دست‌کم یازده باور توحیدی درباره رزق موجب دستیابی به سلامت روان درباره مسائل مربوط به معیشت و امور مادی خواهد بود، این باورها عبارت بودند از: ۱- عهده‌داری روزی تمام موجودات به وسیله خدا، ۲- عهده‌داری روزی انسان‌ها به وسیله خدا، ۳- یکسان نبودن روزی، ۴- دست نیافتن به روزی ای بیش از روزی مقدر، ۵- محزون نبودن به خاطر روزی از دست رفته، ۶- محزون نبودن به خاطر روزی نیامده، ۷- اکتفا کردن بر روزی مقدر، ۸- حفظ کرامت در طلب روزی، ۹- پرهیز از مقایسه و حسادت کردن در روزی، ۱۰- توجه به عدم تعارض التزام تکالیف الهی با دستیابی به روزی، ۱۱- به کار بستن عوامل ازدیاد روزی.

References

1. Qara'ati M. Tafsir Noor, 11th Edition, Tehran: Cultural Institute Publications Lessons from the Quran; 2004.V1. P431. (Full Text in Persian)
2. Ibn Shu'ba al-Harrani H. Tuhaf al-'uqul , 2th Edition, Qom: Qom Seminary Teachers' Association, Islamic Publications Office; 1983. P58. (Full Text in Arabic)
3. Seyyed Razi MH, Nahj Albalaghah, Trans: Abdul Mohammad Ayati. Tehran:

16. Kulayni M. Al-Kafi, 4th Edition, Tehran: Dar Al-Kotob Al-Eslamiyyah; 1986.V5. P81. (Full Text in Arabic)
17. Makarem Shirazi N. Tafsir Nemooneh, 1th Edition, Tehran: Dare Elektb Al-Islamiyya Publication; 1995. V16. P۴۴۰-۴۴۱. (Full Text in Persian)
18. Tabatabaee MH. Tafsir al-Mizan. 5ed. Qom: Teachers Association; 1995.V18. P147. (Full Text in Persian)
19. Makarem Shirazi, Nasser, Message of Imam Amir al-Mo'menin (AS), Tehran: Islamic Bookstore, 1996.V14. P782-783. (Full Text in Persian)
20. Makarem Shirazi, Nasser, Message of Imam Amir al-Mo'menin (AS), Tehran: Islamic Bookstore, 1996.V1۴. P۲۵۷. (Full Text in Persian)
21. Kulayni M. Al-Kafi, 4th Edition, Tehran: Dar Al-Kotob Al-Eslamiyyah; 1986.V5. P89. (Full Text in Arabic)
22. Ibn Shu'ba al-Harrani H. Tuhaf al-'uqul , 2th Edition, Qom: Qom Seminary Teachers' Association, Islamic Publications Office; 1983. P۲۵۲. (Full Text in Arabic)
23. Makarem Shirazi, Nasser, Message of Imam Amir al-Mo'menin (AS), Tehran: Islamic Bookstore, 1996.V15. P۲18. (Full Text in Persian)
24. Kulayni M. Al-Kafi, 4th Edition, Tehran: Dar Al-Kotob Al-Eslamiyyah; 1986.V2. P315. (Full Text in Arabic)
25. Makarem Shirazi, Nasser, Message of Imam Amir al-Mo'menin (AS), Tehran: Islamic Bookstore, 1996.V2. P49-50. (Full Text in Persian)
26. Saduq M. Al-Amali. Beirut: A'lami;1984. P.220.
27. Makarem Shirazi, Nasser, Message of Imam Amir al-Mo'menin (AS), Tehran: Islamic Bookstore, 1996.V15. P117. (Full Text in Persian)
28. Makarem Shirazi, Nasser, Message of Imam Amir al-Mo'menin (AS), Tehran: Islamic Bookstore, 1996.V13. P131. (Full Text in Persian)